

О. П. Оскирко
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри гуманітарних і природничих дисциплін
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

НОМІНАЦІЯ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ ІЗ БОРОШНА У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

***Анотація.** У статті здійснено лексико-семантичну характеристику номінацій кондитерських виробів із борошна у східноподільських говірках, проведено лінгвогеографічний і етимологічний аналіз зафіксованих номенів з іншими діалектами української мови, визначено найбільш продуктивні способи утворення номенів.*

***Ключові слова:** східноподільські говірки, подільський говір, тематична група лексики, номінація, назви їжі та напоїв, лексика харчування.*

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної української діалектології є укладання «Словника українських народних говорів», а також «Лексичного атласу української мови», що мотивує науковців до лінгвогеографічного опрацювання, вивчення структури та складу окремих одиниць лексико-семантичного рівня, тематичних груп тощо.

Живе народне мовлення є життєдайним джерелом, спроможним збагатити уявлення сучасного покоління про історію, традиції, обряди та звичаї попередніх поколінь. Щодо цього П. Гриценко свого часу зауважував, розробляючи основні принципи вивчення живого мовлення й акцентуючи увагу на текстовій орієнтації як головному об'єкті спостережень: «<...> Лише у мовленнєвому потоці, відтвореному в тексті, можна виявити ступінь функціональної близькості діалектних одиниць, хоча у позатекстовій ситуації цим одиницям могли бути приписані інше відношення <...>» [3, с. 260].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найменування страв української кухні описано в роботі Е. Гоци (Гоца), окремі компоненти лексико-семантичної групи страв на позначення їжі досліджували Л. Борис (Борис), Г. Вештарт (Вештарт), М. Волошинова (Волошинова), З. Ганудель (Ганудель), Н. Загнітко (Загнітко), Є. Турчин (Турчин), Л. Різник (Різник). Семантична структура лексем на позначення виробів із борошна представлена в діалектних словниках української мови та в наукових розвідках Є. Турчин (Турчин), Л. Борис (Борис), В. Різник (Різник). Лексика діалектної української мови неоднаково опрацьована як за регіонами, так і за ареалами побутування, набором лексико-семантичних, тематичних груп, повнотою відображення основних елементів у межах цих об'єктів. Номінація кондитерських виробів із борошна у східноподільських говірках систематично не вивчена, що і визначає **актуальність** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є східноподільські говірки.

Предметом аналізу є лексеми на позначення кондитерських виробів із борошна у східноподільських говірках.

Мета статті – здійснити лексико-семантичну характеристику номінацій кондитерських виробів із борошна, провести лінгвогеографічний та етимологічний аналіз зафіксованих номенів, визначити основні моделі номінації. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: виявити функціональну активність аналізованих лексем; установити лексико-семантичні паралелі з іншими діалектами української мови; визначити найбільш продуктивні способи утворення номенів.

Матеріалом для дослідження стали власні експедиційні записи, здійснені протягом 2015–2018 рр. у населених пунктах західних районів Черкащини, східних – Вінниччини, північно-східних – Одещини, північно-західних – Кіровоградщини.

Виклад основного матеріалу. Кондитерськими кваліфікують вироби, до складу яких додають цукор, на їх позначення вживають загальні назви *солодоці, ласоці*, якими номінують солодкі вироби не тільки з борошна. Як загальну назву на позначення борошняних кондитерських виробів уживають у досліджуваних говірках іменник *з'доба*. У загальнонародному вжитку лексемою *здоба* називають вироби зі здобного тіста, де *здобний* означає виготовлений із додаванням молока, масла, яєць тощо (про тісто та

вироби з нього) (СУМ, III, с. 542). Лексема *здоба* запозичено з російської мови, але вона етимологічно споріднена українському *здіб* (ЕСУМ, II, с. 254).

До загальних назв на позначення кондитерських виробів із борошна належить слово *пундик*. Вважають, що лексема *пундик* утворилася як результат видозміни запозиченого з англійської мови слова *пудинг* за аналогією до «пряник», «коржик» (ЕСУМ, 4, с. 633). Крім того, на території досліджуваних говірок це слово зафіксовано зі значеннями «пиріжок з м'ясною начинкою» (Сч, Уг), «виріб з тіста без начинки» (Сч, Уг, Чй), «печиво продовгуватої форми, розрізане посередині ножем і перекручене, з прісного тіста без начинки» (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг).

Далі розглянемо назви конкретних кондитерських страв, виготовлених із борошна. Серед питомих назв солодошів із борошна в загальнонародному вжитку побутує лексема *п'рожне* – «тістечко» (Хм, Сч), що є похідним від *пиріг*, а на території досліджуваних говірок уживається фонетичний варіант *п'рожино*.

До кондитерських виробів із борошна належить *бісквіт*. Солодкий пухкий пиріг із яєць, цукру і борошна, спечений у духовці, лексема на позначення якого запозичена із французької або німецької мов (Фасмер, I, с. 168). Солодкі вироби з тіста, смажені в олії і притрушені цукровою пудрою мовці номінують лексемою *пончики*, запозиченою з польської мови (ЕСУМ, 4, с. 514).

Поширеним різновидом солодошів є *хрустики* – смажене в олії печиво, що має форму продовгуватих смужечок. Лексема *хрустик* є дериватом слова *хрусти* – «сухе печиво, смажене в олії» (Глм, Плн, Зл, Окс, Крс, Дб, Клд, Лщ, Хр, Пн, Трг, Снх, Ск, СХ), запозиченого з польської мови, назву тлумачать як звуконаслідувальну, пов'язану із хрустом під час розламування чи споживання печива (ЕСУМ, VI, с. 216). У загальнонародному вжитку на позначення хрустів зафіксовано також синоніми *вергуни* (СУМ, I, с. 327) і *хрусти* (СУМ, XI, с. 150), однак ці лексеми не зафіксовані в досліджуваних говірках.

Окремі різновиди кондитерських виробів номінують за їхньою формою. До них належать назви печива *грибочки* і *гор'ішки*, для виготовлення яких використовували спеціальні форми, а також солодку булку чи тістечко рогалик, форма якого подібна до різьки.

Ще один спосіб номінації солодошів, виготовлених із борошна, – це номінація за специфікою їх формування. До таких належать борошняні вироби, які виготовляють шляхом скручування розкатаного в лист тіста, різної товщини, з додаванням різноманітної начинки: крему, повидла, фруктів тощо. У східноподільських говірках виявлено назви, мотивовані процесом формування виробу і пов'язані з дієсловами *крутити*, *скручувати*: *скрут*, *скрутен* – «виріб із тіста, пиріг, згорнутий у трубку кількома шарами, між якими міститься начинка» (Лк, Уг, Чй, Дб).

Подібним способом виготовляють скручений пиріг із тонкого тіста, з різноманітною начинкою, на позначення якого вживають слово *ст'руде^л*, запозичене з польської мови, куди ввійшло з німецької від етимона зі значенням «вир» (ЕСУМ, V, с. 451). У говірках виявлено полісем *ст'руде^л* – «солодка булка з варенням» (Шм, Йс, Мч, Хм, Мх), «пиріг з яблуками з тонкого тіста» (Тп, Клб).

На позначення різновидів струделя в досліджуваних говірках зафіксовано двослівні номінації, виражені узгодженими словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник + прикметник»: *ст'руде^л со^лодкий* (Шм, Йс, Мч, Хм, Чй, Цб), *ст'руде^л й^абл^учний* (Жр, Рз, Тр, Снх, Ск, Крс, Юр, Клб), а також словосполучення «іменник + прийменник із + прикметник»: *ст'руде^л із й^абл^ук* (Мч, Хм, Чй, Цб, Жр, Рз, Тр), *ст'руде^л із ва^рен:а* (Снх, Ск, Крс), *ст'руде^л із по^видла* (Шм, Йс, Юр, Клб).

Подібну форму мають кондитерські вироби, які позначають номеном, мотивованим ознакою подібності до труби, – *т'рубочки* – «вироби із тонкого вафельного тіста, скручені у трубочку і начинені кремом чи згущеним молоком».

Зауважимо, що схожі за способом формування вироби мають номінації *ру^лет* – «пиріг із тіста, згорнутого у трубку кількома шарами, між якими міститься начинка» (Шм, Йс, Мч, Хм, Чй, Цб, Жр, Рз, Тр, Снх, Ск, Крс, Юр, Клб). У досліджуваних говірках лексема полісемічна: «м'ясний виріб», «м'ясо (підчеревина), закручене в рулет, натерте часником, сіллю, перцем» (СУМ, VIII, с. 906). Лексема *рулет* запозичена із французької мови від етимона зі значенням «коліщатко», зменшувальна форма від коло (ЕСУМ, V, с. 138).

У побутовому вжитку виготовляли також торти. Лексема *торт* передає сему «кондитерський виріб переважно круглої форми з бісквітного, пісочного та ін. тіста, покритий кремом, цукатами» (Жр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Бт, Гр, Трг, Снх, Сч, Ск, Зр, Рс, Тп) тощо (СУМ, X, с. 209), запозичена з італійської мови (ЕСУМ, V, с. 608). Позначаючи цей виріб, мовці уживають дериват *торт'ик*, без зменшувального значення. Найбільш поширеними із цього підкласу кондитерських виробів були торти із прозоро мотивованими

назвами *сми^{el}таник* – «торт, коржі якого перемашували змішаною із цукром сметаною», *медо'вик* – «торт, у тісто для виготовлення якого додавали мед». Назви зі спільною семантикою виявлено в інших говірках української мови: буковинських – *ме^uдо'вик*, *сми^{el}таник* (Борис); східнословобожанських – *медо'вик* (Волошинова).

Загальними тенденціями є утворення аналітичних номінацій (виражених різними типами словосполучень, з опорною лексемою – назвою страви та кваліфікаторами) і спеціальними назвами окремих різновидів цих страв, узагальненими назвами окремих різновидів сортів – *здоба*.

Це зумовлено тим, що більшість готових страв із борошна є результатом кількох послідовних процесів приготування, різної рецептури і технологій приготування, способів приготування і призначення. В основу номінації може бути покладена будь-яка з ознак. Номінаційні ряди на позначення виробів із борошна розбудовуються також назвами сортів хлібо-булочних виробів промислового виробництва.

Висновки. Отже, на позначення кондитерських виробів із борошна в досліджуваних говірках переважають однослівні номінації: *медо'вик*, *сми^{el}таник*, *'торт'ик*, *т'рубочки*, *гри'бочки*, *го'р'ішки*, *п'ірожино*, *б'іск'віт*. Двослівні номінації у східноподільському ареалі, виражені узгодженими чи неузгодженими словосполученнями, представлені рідше: *ст'руде^uл' со'лодкий*, *ст'руде^u' і'яблучний*, *ст'руде^uл' із і'яблук*, *ст'руде^uл' із ва'рен:а*, *ст'руде^uл' із по'видла*. Більшість зафіксованих лексем уживаються в усіх досліджуваних говірках.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні та системному описі назв виробів із дріжджового та прісного тіста в говірках Східного Поділля.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Бгч – Богачівка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Бт – Ботвинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Дбр – Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл.; Жр – Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Йс – Йосипівка Благовіщенського р-ну Кіровоградської обл.; Клн – Кальніболота Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Км – Кам'яне Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Клб – Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.; Клд – Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.; Кнл – Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.; Крс – Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської обл.; Лщ – Ліщинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Мч – Мечиславка Ульянівського р-ну Кіровоградської обл.; Нд – Надлак Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Окс – Оксанина Уманського р-ну Черкаської обл.; Ост – Острівець Уманського р-ну Черкаської обл.; Пдв – Підвисоке Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Плн – Полянецьке Уманського р-ну Черкаської обл.; Рз – Розсішки Христинівського р-ну Черкаської обл.; Рзе – Розсоховатець Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Св – Сverdликове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Сн – Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.; Снх – Синюха Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Сч – Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Ск – Скалева Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Сб – Соболівка Шполянського р-ну Черкаської обл.; Ст – Стебне Звенигородського р-ну Черкаської обл.; Стп – Степівка Монастирищенського р-ну Черкаської обл.; Тп – Тополівка Теплицького р-ну Вінницької обл.; Трг – Торговиця Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Хр – Христинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Цб – Цибулів Монастирищенського р-ну Черкаської обл.; Чй – Чайківка Христинівського р-ну Черкаської обл.; Чр – Чорна Кам'янка Маньківського р-ну Черкаської обл.; Шм – Шамраївка Сквирського р-ну Київської обл.; Шк – Шукайвода Христинівського р-ну Черкаської обл.; Юр – Юр'івка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.; Ял – Яланець Бершадського р-ну Вінницької обл.

ДЖЕРЕЛА

Березовська – Березовська Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с. ; **ГІУ** – Говірки історичної Уманщини і суміжних земель : монографія / за заг. ред. Т. Тищенко. Умань, 2008. 280 с. ; **Грінченко** – Грінченко Б. Словник української мови : у 4-х т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4 ; **ГЧ** – Мартинова Г. Говірки Черкащини : збірник діалектних текстів / упоряд. Г. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с. ; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / ред. кол. : О. Мельничук та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012; **ІСУМ** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. Львів, 1994–2018. Вип. 1–17 ; **СУМ** – Словник української мови : в 11-ти т. / ред. кол. : І. Білодід та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980 ; **Тищенко** – Тищенко Т. Атлас сільськогосподарської лексики подільсько-

середньонаддніпрянської межі (рукопис зберігається в архівах Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру) ; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. Пер. с нем. и доп. О. Трубачева ; ред. и послесл. Б. Ларина. Москва : Прогресс, 1964–1973; **Турчин** – Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Київ : Укр. академія друкарства, 2011. 384 с.; **Ганудель** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини : у 2-х т. Братислава ; Пряшів, 1981. Т. I : Назви страв, посуду і кухонного начиння. 212 с. ; **Вешторт** – Вешторт Г. Названия пицы в говорах Полесья. *Лексика Полесья* : матеріали для полесского диалектного словаря / отв. ред. Н. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 366–415 ; **Різник** – Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017. 370 с. ; **Загнітко** – Загнітко Н. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011. 453 с. ; **Гоца** – Гоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 466 с. ; **Волошинова** – Волошинова М. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2014. 301 с. ; **Борис** – Борис Л. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх Л. Українська народна кулінарія : історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1977. 155 с.
2. Ганудель З. Народні страви і напої : лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
3. Гриценко П. Говірки Чорнобильської зони. Системний опис. Київ : Довіра, 1999–270.
4. Гоца Е. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах. Ужгород : Гражда, 2010. 360 с.
5. Дубовіс Г. Українська кухня. Харків : Фоліо, 2006. 591 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 723 с.
7. Магрицька І. Назви весільного печива в українських східнословобожанських говірках. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 1999. № 5. С. 78–89.
8. Оскірко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис* : збірник наукових праць. Умань : Візаві, 2017. Вип. 1 (9). С. 53–62.
9. Оскірко О. Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 44. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С. 244–248.
10. Оскірко О. Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Філологія». 2018. Вип. 1 (39). С. 122–125.
11. Тищенко Т. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 194 с.
12. Тищенко Т. «Словник східноподільських говірок» як відображення номінаційних процесів у східноподільському ареалі української мови. *Філологічний часопис* : збірник наукових праць. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. С. 216–227.
13. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 22 с.

А. П. Оскірко. Номінація кондитерських изделий из муки в восточноподольских говорах. – Стаття.

Аннотація. В статті здійснена лексико-семантична характеристика номінацій кондитерських изделий из муки в восточноподольских говорах, проведено лінгвогеографічний і етимологічний аналіз зафіксованих номенів в порівнянні з іншими діалектами української мови, визначено найбільш продуктивні способи утворення номенів.

Ключові слова: восточноподольские говора, подольський говор, тематична група лексики, номінація, назва пици і напоїв, лексика харчування.

O. Oskyrko. The nomination of flour confectionery products in the Eastern Podilly Dialects. – Article.

Summary. The article deals with the lexical-semantic characterization of the nominations of confectionery products made from flour in the Eastern Podilly Dialects, the linguogeographic and etymological analysis of the fixed nomens with other dialects of the Ukrainian language conducted, the most productive ways of formation of the nomens have been identified.

Key words: Eastern Podilly Dialects, Podilskyi dialect, thematic vocabulary group, nomination, names of food and drinks, vocabulary of food.